

Javaslat a

„Veszprém város avar kori emlékei”

települési/tájegységi/ágazati²

értéktárba történő felvételéhez

„Aki nem ismeri múltját,
nem értheti a jelent,
amely a jövőnek hordozója.”

Tamási Áron

Készítette:

Dr. Somlainé Dr. Perémi Ágota

..... (aláírás)

Veszprém, 2020. október 15.

(P. H.)

² Kérjük, húzza alá a megfelelőt.

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:

Laczkó Dezső Múzeum (Megyei Hatókörű Városi Múzeum)

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Dr. Somlainé Dr. Perémi Ágota
Levelezési cím: 8200 Veszprém, Török Ignác u. 7.
Telefonszám: 06-30-403-15-17
E-mail cím: peremi.agota@ldm.hu

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: Veszprém város avar kori emlékei

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása:³

☐ agrár- és élelmiszergazdaság	☐ egészség és életmód	☐ épített környezet
☐ ipari és műszaki megoldások	☐ <u>kulturális örökség</u>	☐ sport
☐ természeti környezet	☐ turizmus	

a szakterületi besorolás indokolása:

Veszprém város történeti, régészeti múltjának meghatározó emlékei között számon tartott, avar kori, elsősorban temetők, régészeti emlékei fontos kulturális örökség, amely ennek a hagyatéknak mind a szellemi, mind a tárgyi emlékeit foglalja magába.

3. A nemzeti érték a magyarországi együtt élő népekhez, az államalkotó tényezőként elismert nemzetiségekhez kapcsolódó érték:

igen
amely nemzetiség:⁴

nem

4. A nemzeti érték fellelhetőségének helye:

Laczkó Dezső Múzeum Régészeti Gyűjtemény

5. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik:

települési

tájegységi

ágazati

amely értéktár neve: települési

6. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása, a megjelölt szakterületi kategória indokolása (amennyiben nemzetiséghez kapcsolódó ér-

³ Egy szakterületenkénti kategória megjelölése lehetséges.

⁴ Kérjük, jelölje és nevezze meg, amennyiben magyarországi együtt élő népekhez, az államalkotó tényezőként elismert nemzetiségekhez kapcsolódó az érték.

ték, a nemzetiségi vonatkozások, a nemzetiséghez való kötődés bemutatása):

Veszprém városának a magyar honfoglalást közvetlenül megelőző történeti/régészeti időszakának kiemelkedő évszázadai az itt megtelepedő avar népességhez kötődnek. A Kárpát-medencébe az 568-as években beköltöző avarság már a korai időszakban megfelelő életkörülményeket talált a mai megyeszékhely területén, elsősorban a mostani város északi részén. Ennek bizonyítéka a Jutas-Seredomb (korabeli nevén), a Tüzér utca és a Házgyári út kereszteződésében előkerült temető, valamint ettől nyugatra, a Tejüzem (korábban Vörös Október u.) és keletre a mai Kádártai utca környékén napvilágot látott temetkezések.

E három lelőhely közül különösen a jutasi emelkedik ki, amely Veszprém városának, de Veszprém megye avar kori történetének legfontosabb lelőhelye napjainkig is, ami elsősorban az itt napvilágot látott, esetenként unikális leletanyagnak köszönhető. A feltárásokat a múzeum nagynevű régésze, Rhé Gyula és munkatársaként Fettich Nándor vezette. A feltárt sírok leletanyagát 1931-ben publikálták, amely szenzációként hatott szakmai körökben, elsősorban a leletanyag egyediségének, a teljes avar kort átfogó – a 6. század végétől a 9. század elejéig/közepéig – emléktárányának köszönhetően. A német nyelvű publikációból adódóan nem csak a magyar szakirodalomban, de nemzetközileg is ismertette a lelőhelyet. Jelentőségét abban is lemérhetjük, hogy a napjainkban megjelenő régészeti közlemények számtalan alkalommal, a közel kilencven évvel ezelőtt publikált kötetre, a jutasi avar temető leletanyagára hivatkoznak, ma is fontos párhuzamok.

Maga a nagykiterjedésű temető a Séd patak bal oldalán, a volt káptalani szántóföldektől a murvagödörökön keresztül a városi legelők aljáig feküdt. A lelőhely legértékesebb részét, a terület közepén elhelyezkedő murvabánya elpusztította. Az első sírokat a murvagödörben álló, ki nem termelt földdarabban találták 1910-1911-ben. Ezt követően, kisebb-nagyobb megszakításokkal, több éven keresztül folytak a feltárások. Az 1931. évi tanulmánykötetben az addig előkerült 244 sírt tették közre. Ugyanakkor az ezt követő években (1932., 1933-36 között) részben feltárással, részben murvabányászás közben újabb sírok láttak napvilágot. Ezek feldolgozását, Rhé Gyula halála után (1936), Fettich Nándor kísérte meg. A múzeum gyűjteményébe 283 sír mellékletei jutottak. A temető teljes feltárása sajnos nem történt meg. Az évtizedeken keresztül bolygatott temető eredetileg nagyjából 800-900 sírra tehető, vagyis ennek mind a szakma számára alapvető, mind városunk régészeti múltjának fontos, kiemelkedő hagyatéka csak töredékesen maradt meg. Mindezek ellenére a megmentett, feltárt síranyagok között olyan különleges, egyedi darabok is vannak, amelyek a lelőhelyet a magyar régészeti kutatásokban kiemelkedő helyre emelik, a leletanyag alapján levonható következtetések pedig egyúttal Veszprém város avar kori időszakának, az itt megtelepedett avar népesség életére, hitére, mindennapjaira vonatkozóan nyújtanak nagyon fontos bizonyítékokat.

A terület jelentőségét bizonyítja, hogy már az avar népesség megtelepedése előtt is lakott volt. Az akkor itt élő és temetkező langobárdok régészeti hagyatéka a temető 196. sírjából került elő: arany- és üvegyöngyök, fibulapár, S-fibula, ezüst ruhatű, csontfésű, takácskés, kiöntöcsöves edény. A betelepülő avarság ugyanitt nyitotta meg saját temetőjét.

A közel 300 éven keresztül használt temető síranyagai jól reprezentálják az egyes avar időszakok tárgyi hagyatékát. A férfiak sírjában a szinte állandó mellékletek - vaskés, vas vagy bronz csat, karika mellett - a gazdagabb temetkezések fegyvereket (lándzsák, íjak, nyilak, tegezek, ritkábban balták, bárdok, három esetben páncél maradványok), veretekkel (lemezesek, préseltek, öntöttek több változata) díszített öveket is tartalmaztak. Két esetben (121. és 173. sírok) a harcost a felszerszámozott lovával együtt temették el. A nők esetében az adott időszakra jellemző ezüst, bronzfülbevalók (a gyakori egyszerű karika fülbevalók mellett nagygömbös, felhúzott lemezgömb csüngős, bogyós és üvegyöngycsüngős, S-végű), gyöngyök több változata üvegből vagy ritkábban fémből, vas és bronz karperecek, ezüst lemez és bronz zárt vagy spirál gyűrűk, női öv részét képező korongok, agyag orsógombok/karikák,

csont tútartók kerültek elő. Ritka leletek a csontból készült botvégek, amelyek egy példánya (112. férfi sír) e temetőben is napvilágot látott.

A sírokban talált állatcsont mellékletek nem csak az elhunytak pogány hitéről tanúskodnak, hanem jól jelzik, hogy az adott közösség milyen állattenyésztést folytatott. Szintén pogány szokás a sírokba helyezett edény melléklet, amelybe eredetileg folyékony „túlvilági útravaló” volt. A Veszprém megyei avar anyagban egyedül álló az az agyagból készült kulacs, amely a 215. sírből került elő.

Mindazok ellenére, hogy a jutasi közösség elsősorban pogány hitű volt, itt került elő, a 116. sírből, egy egyenlőszárú, díszítetlen ólom kereszt is, amely ritkasága miatt is említésre méltó.

Az avar közösség megtelepedett életmódjára utalnak nem csak az állattenyésztésre utaló leletek, hanem a földművelés eszközei is, mint a sarlók, amelyek két esetben kerültek elő (sírba helyezésüknek kultikus szerepe volt). A közösség kézműveseinek tevékenységére utalnak többek közt az árák, szaluk (110. és 174. sírok), de a közelben feltárt vasolvasztó kemence részlete és 5 db vasércrög is, ahogy az edényművesség bizonyítékai a sírokban helyezett edények is.

Ugyanakkor a temető talán legszebb, legkülönlegesebb leletei a 166., ún. ötvös sírjából kerültek ki. A sírban nyugvó férfit ólommal bélelt ezüst veretekkel díszített övvel, nyílcsúcsokkal és ötvös szerszámaival együtt temették el. A készlet lapos fogóból, lemeznyíró ollóból, árvésőből, egy fűrészszerű szerszámból, 4 db különböző alakú és finomságú reszelőből állt, illetve a jelölő kréta is előkerült. Különlegesség a kétkarú mérleg, amelynek segítségével mérhették az ötvöstárgyakat. Az itt előkerült négyszögletes bronz súly közepén látható görög betűs N S monogram a súlyt jelzi. (Hasonló súly került elő a 277. sírből is. Ezen N Γ monogram van, amely az előbbinek nagyjából a fele.) Az avar korból csupán 11 olyan sírleletet ismerünk, amely ötvös vagy kovács szerszámokat tartalmazott. A jutasi 166. sírt a 7. század elejére keltezhetjük.

A Jutas-Seredombon előkerült hosszú életű temető arra utal, hogy ennek környékén egy nagyobb településnek kellett lenni, minden bizonnyal a mai város területén. Ez lehetett a környék egyik legjelentősebb központja. Talán ennek köszönhető, hogy ennek közelében, a késő avar kor kezdetén, további két avar közösség is megtelepedett, hátrahagyva temetőiket.

A korábban ismeretlen avar kori lelőhely első sírjai Veszprém északi-északnyugati határában, korábban Vörös Október, ma Kistó utca és az Ipar utca környékén (Tejüzem), akkor még beépítetlen külterületén, az út nyugati oldalán kerültek elő 1977-ben gázvezeték fektetése közben. Az ekkor megmentett temetőrészt további feltárásait 1980-1981-ben folytatták. Összesen 24 sírt vagy sírhelyet sikerült feltárni, dokumentálni. A késő avar korra keltezhető temető feltárt területén az elhunytak egy részét különböző szerkezetű koporsóba temették el. A sírokban többek közt az egyszerű fülbevaló karikák mellett kerek és ovális karikájú üveggyöngycsüngős fülbevalók, egy esetben arany szőlőszemcsüngős fülbevaló, bronz huzalkarperecek, köles és dinnyemag alakú gyöngyökből fűzött nyakláncok, orsógomb/karika, tű, túlvilági útravalóként állatcsont és edények mellékletek kerültek elő. A férfi temetkezésekben lemezes és öntött övgarnitúrák, nyílcsúcsok láttak napvilágot, de nem hiányoztak a vas kések, karikák, vas ár sem. A Veszprém-Tejüzem feltárt avar sírjai a 7. század vége - 8. század közepe, második felére keltezhetjük. Nagy valószínűséggel a temető lényegesen nagyobb kiterjedésű volt.

Veszprém város harmadik avar kori temetője 1983-ban, a Kádártai utca és az É-i körgyűrű Győrbe vezető szakasza közötti területen társasházak alapozási munkái és közművek kiépítése során kerültek elő. 27, a késő avar kor első felére keltezhető sírt sikerült megmenteni. (A korábbi évek vagy hónapok során további 12 sír került elő, illetve ismeretlen számú sír pusztult el az építkezések során.) A női csontvázak mellett a viselet részét képező különböző gyöngycsüngős fülbevalók, dinnyemag alakú gyöngyökből fűzött nyakláncok, huzalkarperecek kerül-

tek elő, amelyek mellett a háztartási munkaeszközök közül kiemelkednek a szépen esztergályozott csont tűtartók, az agyag orsógombok. Férfi sírból varkocsszorítók, lemezes és öntött övgarnitúrák, nyílcsúcsok láttak napvilágot. Gyerek sírból származik két csörgő, tojás és S végű fülbevaló karika. Pogány hitviláguk bizonyítéka az állatcsont és edénymelléklet. A késő avar kori temetők általában igen nagy kiterjedésűek, így szinte biztosra vehetjük, hogy az itt előkerült temető sajnos az építkezés során nagyrészt megsemmisült.

Az antropológiai vizsgálatok a három temető embertani anyagában nem tudtak kapcsolatot kimutatni. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a Kádártai-úti lakótelep lelőhelyre temetkezettek kissé szorosabb kapcsolatot ápolhattak a jutasi népességgel – a Tejüzem (Vörös Október utca) lelőhelyre temetkezettek pedig jobban megőrizték függetlenségüket a jutasi népességtől.

Veszprém város avar kori emlékeinek sorát egy újabb, eddig ismeretlen lelőhelyű temető sírjaival egészíthetjük ki. A temető eddig feltárt hét sírja a 8-as főút építése során, a budapesti csomópont átépítési munkáinál, a Budapest felé vezető út jobb oldalán, egy új nyomvonal kialakításánál látott napvilágot. Közül hat szinte teljes egészében bolygatott, rabolt volt, de a megmaradt leletek is fontos információkkal szolgáltak a temetőrészlet értékeléséhez. A kivételesen bolygatatlan 7. sír mellékleteivel együtt megállapítható volt, hogy a lelőhely a közép avar korra (7. század második fele, harmadik harmada) keltezhető. Három sírban fegyveres férfi nyugodott, íjcsontokkal, nyílcsúcsokkal. Különlegesen szép nyíltartó tegez került elő a 2. sírből, amelynek faragott, díszített csontlemezeit sikerült megmenteni, sírban való helyzetüket rögzíteni. Ritkaság a 7. sírban talált láncpáncél és a fatokban őrzött szablya melléklet. A női sírből fülbevalók, apró gyöngyökből fűzött nyaklánc került elő.

A 7. század harmadik harmadától a 9. század elejéig, első feléig Veszprém város területén igen jelentős számú avar népesség élt, akiknek nyomait a mai Vár területén, valamint a Fejesvölgyben is megtalálták.

A veszprémi avar temetők használatának végét, jelen ismereteink szerint, nagyjából a 9. század elejére/közepére tehetjük. Az Avar Birodalom a 795-796. évi frank hadjáratok következtében csupán, mint hatalmi-politikai szervezet, egység szűnt meg. Ugyanakkor biztosnak tarthatjuk, hogy az itt élő népesség továbbra is helyben maradt és nagy valószínűséggel megérte a magyar honfoglalást is. Talán nem véletlen, hogy a honfoglaló Árpád fejedelem fiának neve – Jutocsa, mai névváltozatban Jutas – éppen ezen a területen ismert napjainkig.

7. Indokolás az értéktárba történő felvétel mellett:

Veszprém város régészeti/történeti múltjában az avar időszak (6. század második fele - 9. század első fele), jelentős szerepet játszott. A mai város területén feltárt avar kori temetők, leletek a hazai és a nemzetközi szakmai körökben jól ismertek. Felterjesztésünk célja, hogy ezeket a kulturális, szellemi értékeket megismertessük a szélesebb közönséggel is. Fontosnak érezzük, hogy felhívjuk a figyelmet arra is, hogy a múlt emlékei, tárgyi hagyatéka közös múltunk, történelmünk pótolhatatlan bizonyítékai, amelyek megőrzése mindannyiunk közös feladata.

8. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

- Gyula Rhé – Nándor Fettich: Jutas und Öskü: zwei Gräberfelder aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn, mit einem anthropologischen Anhang von Lajos Bartucz. „Seminarium Kondakovianum”. Prag 1931.
- Fettich Nándor: A jutasi avar temető revíziója. (Revision des Gräberfeldes von Jutas. – La révision du cimetière avar de Jutas. - Ревизия юташского кладбища периода великого переселения народов) VMMK 2 (1964) 79-118.

- Magyarország Régészeti Topográfiája. 2. kötet Veszprémi járás. (Szerk. Éri István), Budapest 1969. 51/75. lelőhely: Veszprém-Seredomb. 251-253.
- Barati Piroska: A jutasi avar kori temető 116. számú sírja. (Grave 116 of the avar period cemetery at Jutas) Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 29 (2019) 71-86.
- S. Perémi Ágota: Újabb avar kori leletek Veszprém megyében IV. Veszprém-Tejüzem (volt Vörös Október utca) késő avar kori sírjai (Neuere Grabfunde aus der awarenzeit im komitat Veszprém IV. Veszprém-Tejüzem (ehemalige „Vörös Október” strasse) Gräber aus der späten awarenzeit) VMMK 27 (2012) 67-106.
- S. Perémi Ágota: Újabb avar kori leletek Veszprém megyében V. A Veszprém–Kádártai úti avar sírok (Neue Funde aus der Awarenzeit im Komitat Veszprém V. Awarengräber in Veszprém, am Kádártai Weg) LDMK 28. (2014) 255-295.
- Tóth Gábor: Egymás mellett, vagy együtt? (Veszprém: Jutas, Kádártai úti lakótelep és Vörös Október úti (Tejüzem) késő avar kori lelőhelyek) (Side by side or together?) VMMK 28 (2014) 297-309.
- Kiss Róbert: Állatsontok Veszprém, Kádártai úti lakótelep avar kori sírjaiban (Animal bones in the Avar tombs in Veszprém, building estate at Kádártai road) VMMK 28 (2014) 311-314.

9. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

III. MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja (*Mellékelve*)
2. A Htv. 1. § (1) bekezdés *m*) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek
3. A javaslatban megadott adatok kezelésére, illetve a benyújtott teljes dokumentáció, - ideértve a csatolt dokumentumok, saját készítésű fényképek és filmek felhasználására is - vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat
4. A nem saját készítésű dokumentumok szerepeltetése esetén az adott dokumentum tulajdonosának hozzájáruló nyilatkozata a szabad felhasználásról

FÉNYKÉP MELLÉKLETEK

VÁLOGATÁS A VESZPRÉM-JUTASI ÚTI (SEREDOMB) TEMETŐ ANYAGÁBÓL

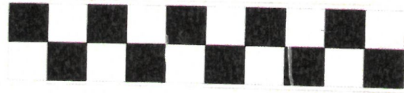
196. langobárd sír

Férfi sírok anyaga

Női sítrok anyaga

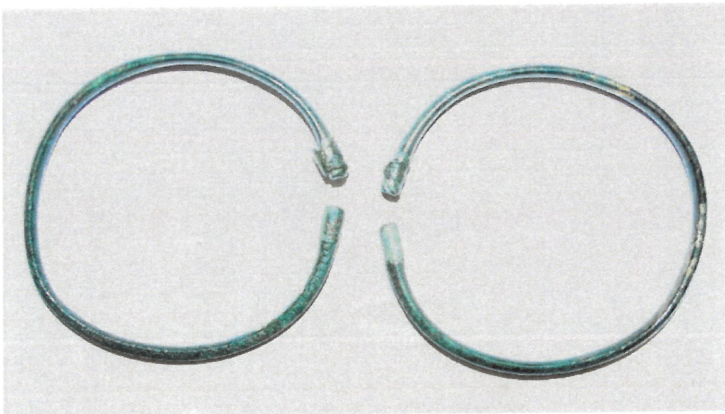

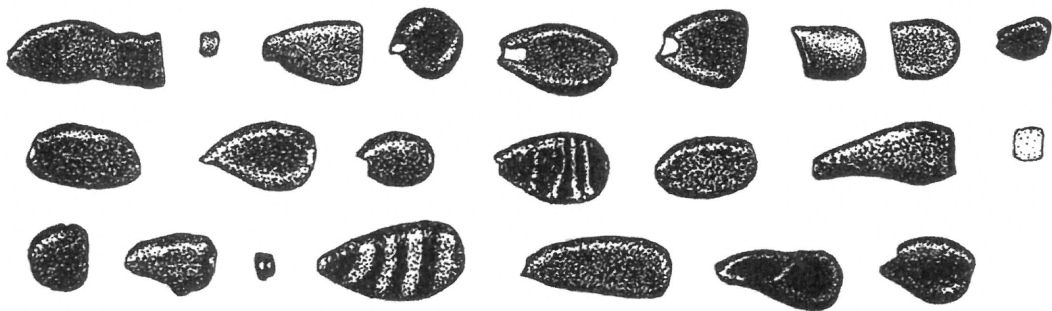
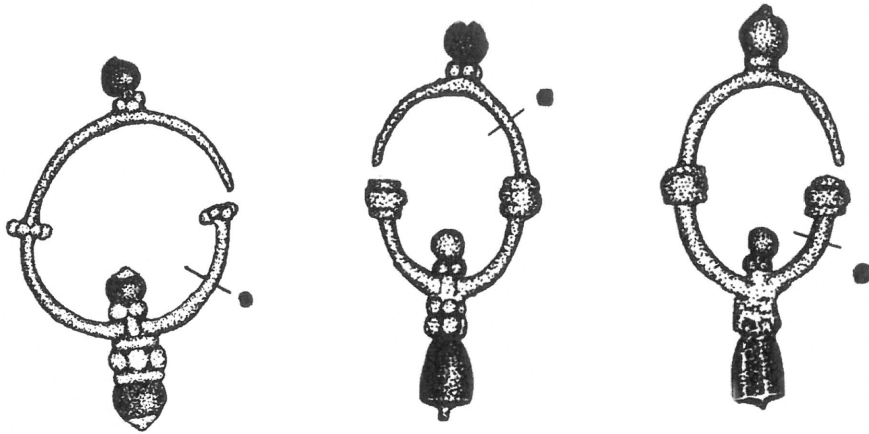
Sarlók, szaluk, tűzszerszámok

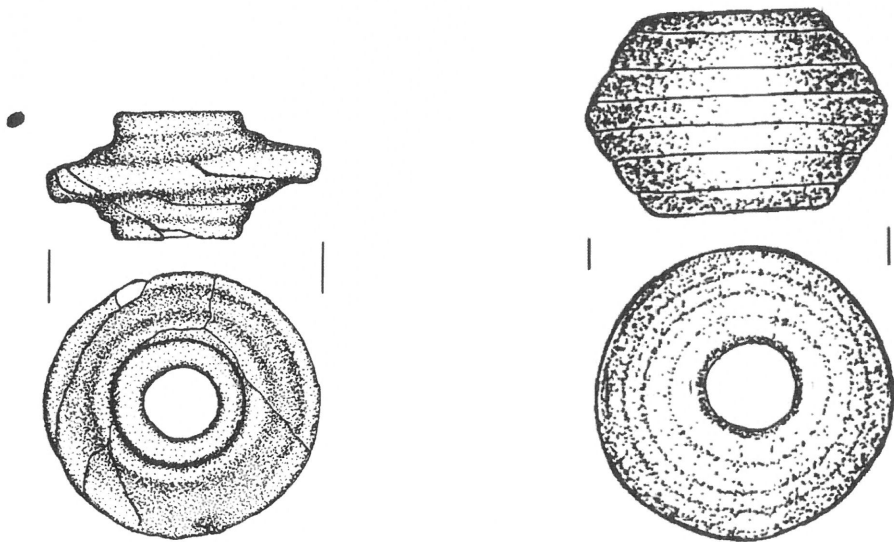

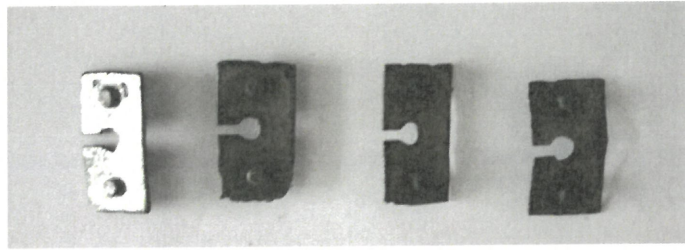
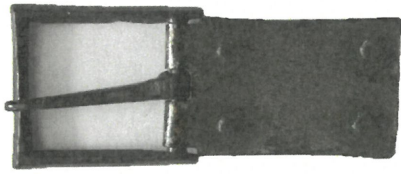
**VÁLOGATÁS A VESZPRÉM-TEJÜZEM (VOLT VÖRÖS OKTÓBER U.) TEMETŐ
ANYAGÁBÓL**

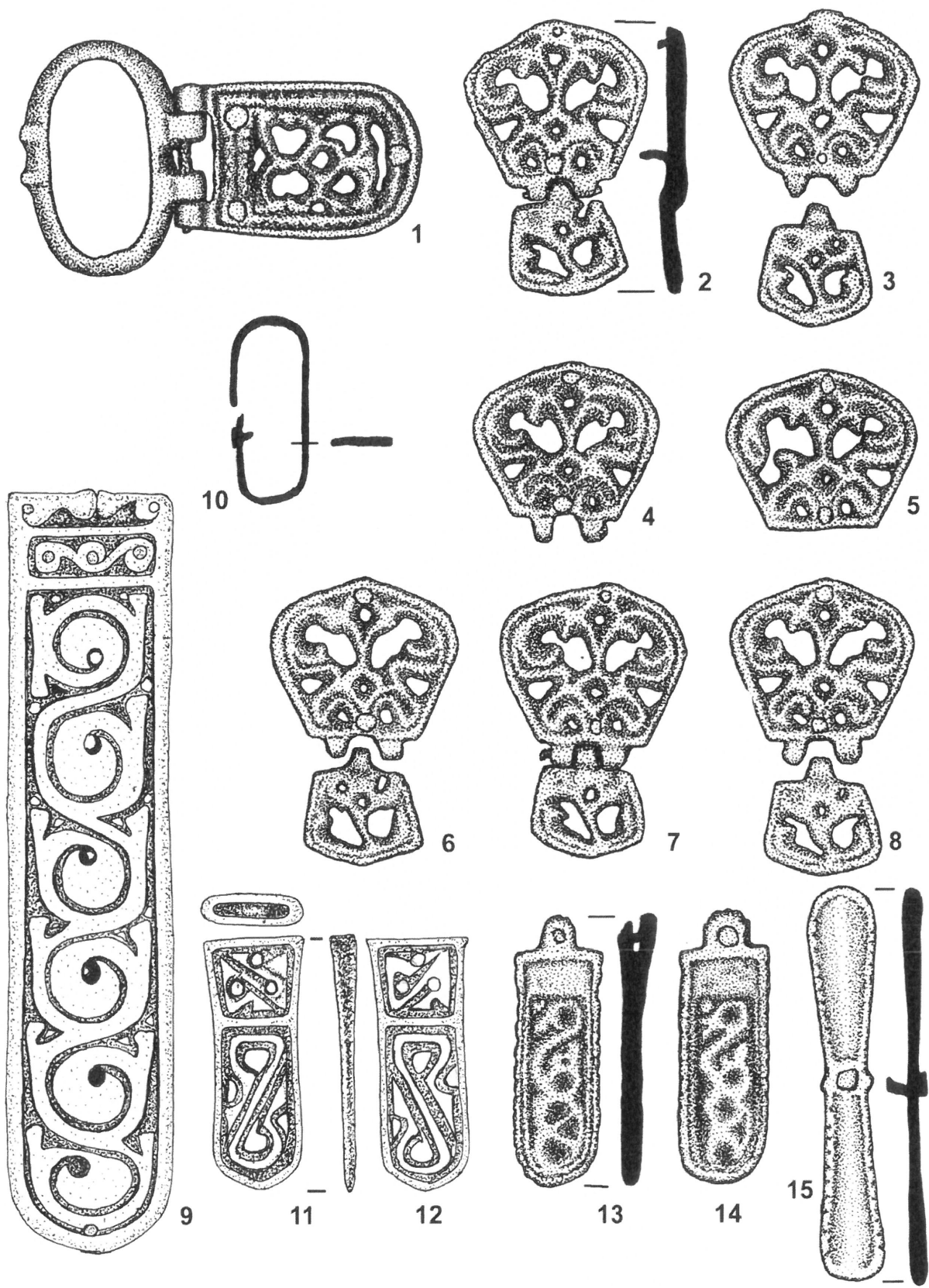

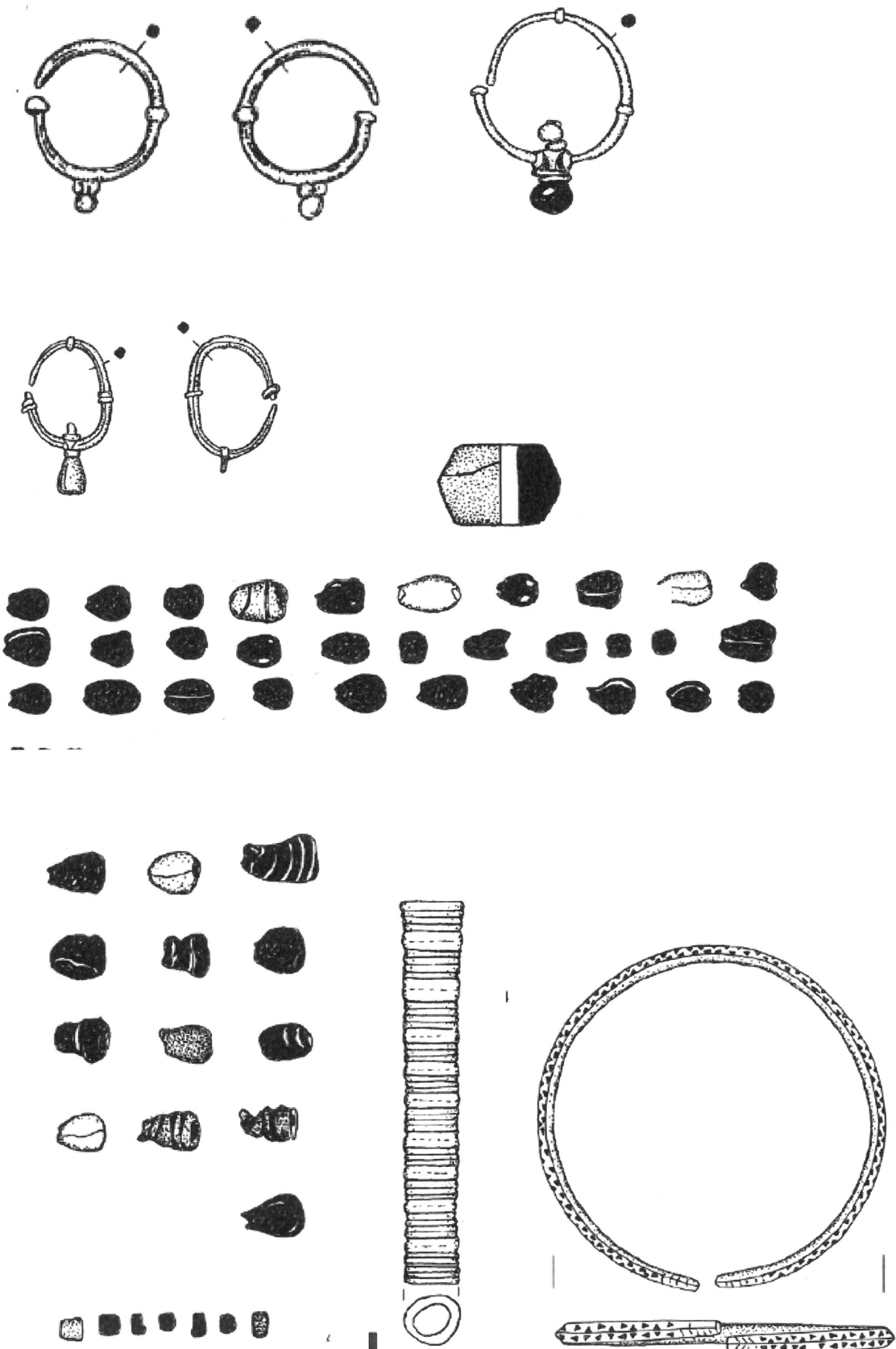
7

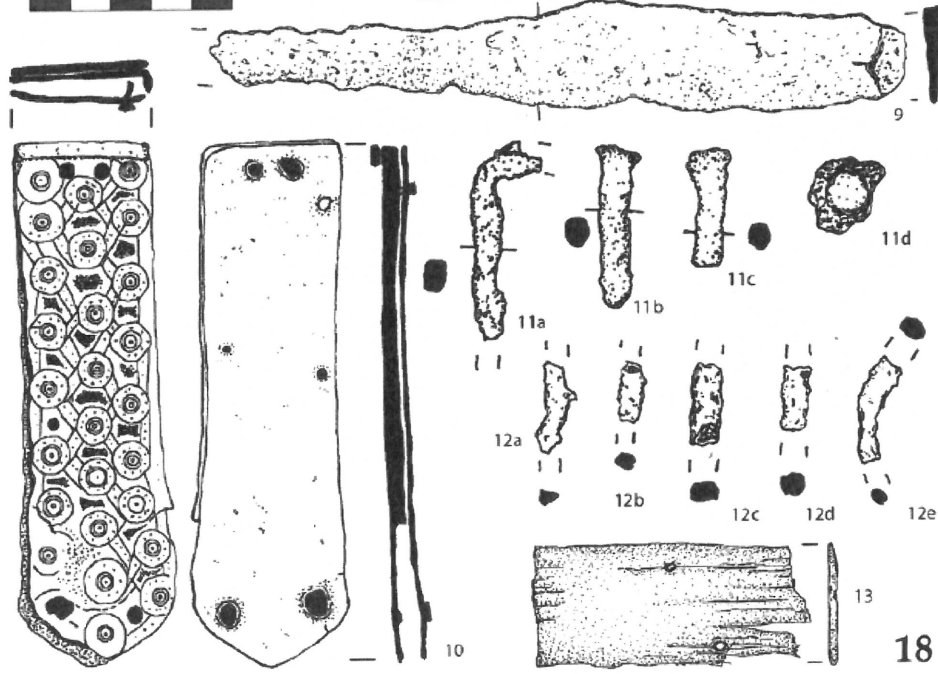
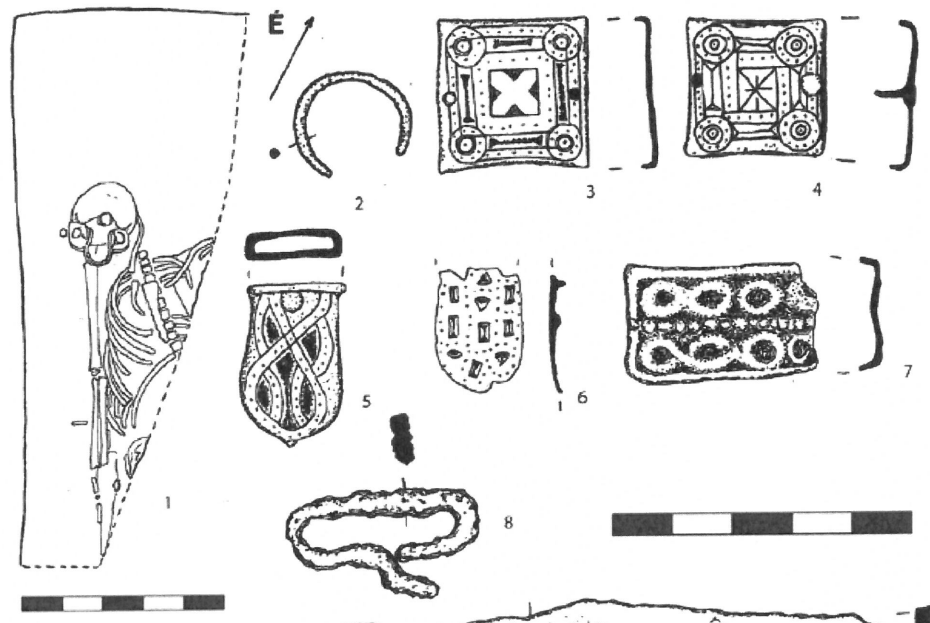
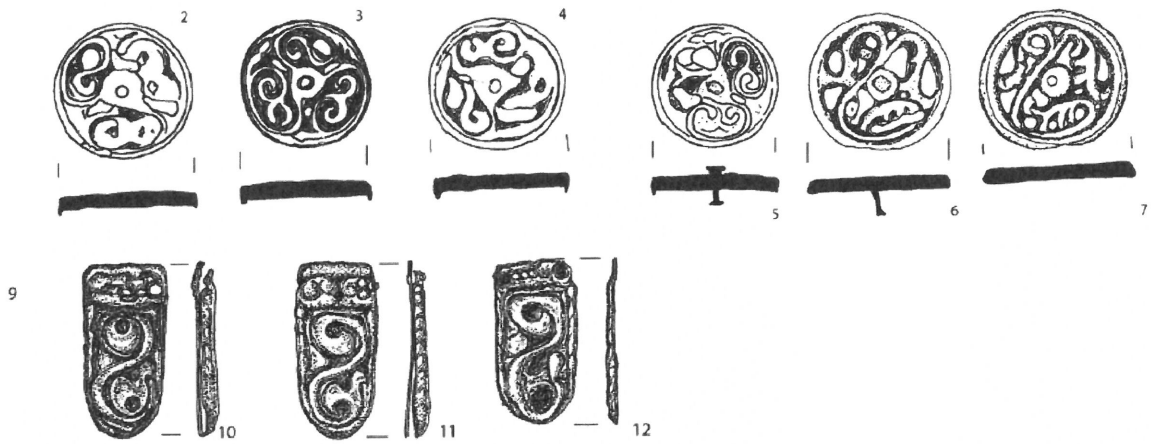

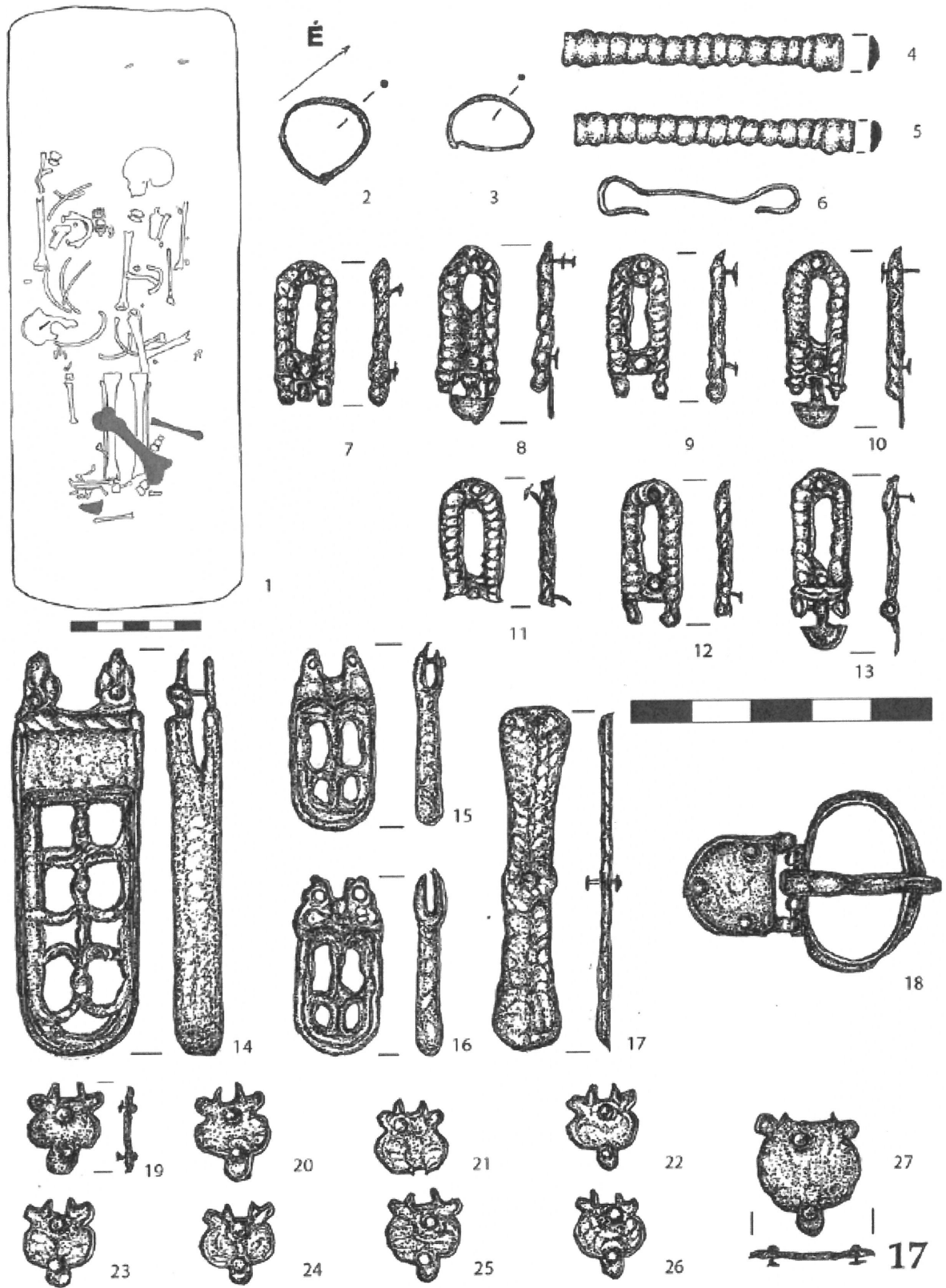

VÁLOGATÁS A VESZPRÉM-KÁDÁRTAI UTCAI TEMETŐ ANYAGÁBÓL

VESZPRÉM-CSUCSKAI DŰLŐ AVAR TEMETŐRÉSZLET (ÁSATÁSI FELVÉTELEK)

2. sír feltárás közben

2. sír íjsont mellékletek

2. sír íjcsontok restaurálás közben

7. sír feltárás közben